

לפרשת דברים – תשע"ד

מי מפחד ממוסר

הרב יחזקאל פרנקל

לעילוי נשמת

אמי מורתי חיה רחל פרנקל ז"ל – נלב"ע ה' מנחם אב

משה רבנו פותח את ספר דברים בשיחת מוסר נוקבת לבני ישראל: "אלה הדברים - לפי שהן דברי תוכחות, ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום". דברים קשים שלמרות שכבר עברו חלפו משה רבינו מוצא צורך להזכירם - וזה בהחלט לא נעים.

כי איננו אוהבים 'שיחות מוסר'.

המייסר נראה לנו כנגוע בגאווה, כמי שמודד עצמו לידינו והדרך שמצא לו שבה יגבה לעומתנו היא לייסרנו במוסריו. שמיעה לו תהיה כהודאה בכך שאיננו מושלמים, והרי זה לא נכון...! רק הזולת לא מושלם, אבל אנחנו? הו, אנחנו!...

ואכן, רבים רבים התחנכו על כך שאין צורך ב'הטפות' ולא בתוכחות – 'האדם מעצמו יתקן את עצמו' אוהבים רבים מאיתנו לומר, מתהדרים בסף חינוך עצמי גבוה, בדומה אולי לילד קטן שאומר 'אני לבד יכול' כך אומר האדם לעצמו או לחברו המוכיחו 'אל תגידו לי שאני לא בסדר כי זה לא נעים לי'.

ובכלל, טוען זה הנדרש לתיקון 'מאהבו שיחרו מוסר' (משלי י"ג כ"ד), 'ומה עם עין טובה? למה להתעלם מכשרונותי ויכולותי? מדוע להביט על החצי הריק של הכוס?' כך מייצר לו האדם עולם של 'שחור ולבן', או שאני מושלם או שאני ריק וחסר תקנה... מה שנשמע ילדותי משהו, כבר אמרנו.

אפשר שטיעונים אלו עומדים בשורש תפיסת העולם האנארכיסטית, לא אנארכיזם במובנו התקשורתי ההמוני שאינו מדויק, כזה הקשור לטרור והרס, אלא לתפיסת עולם פילוסופית הטוענת שאדם יגיע להישגים מתוכיותו, לא על סמך חוק רודה ועונש. 'המוסר הטבעי', כך קרא לו הרב קוק, הוא קדוש ועל האדם לשומרו ולא להכניעו או להדיחו מפני מוסר התורה. אכן, האמת היא שיש צדק בדברי מי שמסרב לקבל תוכחות ודברי מוסר. ברור שהתיקון הפנימי עדיף על פני ריצויו של המטיף והישמעות להוראותיו, אך, בכנות, האם צדק זה כולל את כל האמת? האם אין פה גם ייצוג של צד היצר הטוען כך כי נח לו להמשיך בדרכיו ולהתעטף בטיעון מפתה כל כך, אינטלגנטי והומאניסטי כל כך?

אכן, שלמה המלך קרא למוכיח – 'אוהב', כלומר איכפתי. מתוך דאגה הוא מבקש ל'שדרג' את האדם מעל ואל יותר מאשר יש בו כעת, ואם כנים דברינו נמצא, כי המונע מלהוכיח מגלה – עם כל ה'עין הטובה' שלו – יותר משמץ של חוסר אכפתיות או אף חוסר יכולת השפעה. במונחים של כלל, של ציבור, נאמר כי עין טובה בלבד על טעויות של הכלל עשויה לחמוס ממנו את תיקונו אגב כך שנחסוך ממנו את הוכחתו.

אבל זאת לדעת, מוכיח חייב להיות אוהב, איכפתי, כזה הלוקח אחריות, ומתוך כך הוא מורה על מקום התיקון. זה כלל ראשון. ובנוסף, הוא חייב שלא להתהדר בנוצות השלמות. זה הכלל השני. ועליהם יש להוסיף דרישה לענוה, רעות, אהבה, יראת שמים ושאפיפה כנה לקדם את היחיד, את החברה ואת הכלל – אלה הקיום המתירים להוכיח.

כזה היה משה: "כך היה משה מפני שהיה אוהב את ישראל משל אותם ככוכבים" (במדבר רבה פרשה ב פסקה י"ז) "שלימד משה סניגוריא על ישראל" (במדבר רבה פרשה ט פסקה מ"ז) ולכן לא התחיל כעת בתוכחתו זו כאן בספר דברים. קדמה לדברי תוכחה אלו פרשת בחוקותי החריפה ועוד לפנינו פרשת כי תבוא, בהן רבו תוכחות נוראות על שיקרה אם יעזבו ישראל את ברית ה'. גם בדברי הנביאים מרובות התוכחות והאזהרות, ההתראות ושיחות

המוסר על התנהגות העם, כהניו, מנהיגיו או שופטיו. הכל מפני שהיו מנוקים מצד אישי ומלאים באהבה לא-לוקים ולאדם.

אם כאלו הם התכונות של המוכיח ינעם המוסר לשומעיו, ודרך התיקון תהיה כבושה לפניו. כך יכול היה הרב קוק לכתוב, (אורות, אורות ישראל, פרק ד') מתוך אהבת ישראל הגדולה שבערה בליבו תמיד, את הדברים הידועים, הנכונים כל כך גם לעת הזו:

"האהבה הגדולה, שאנחנו אוהבים את אומתנו, לא תסמא את עינינו מלבקר את כל מומיה. אבל הננו מוצאים את עצמיותה, גם אחרי הבקורת היותר חפשית, נקיה מכל מום. כולך יפה רעיתי ומום אין ברך."